

نقش رسانه ملی در مقابله با فرهنگ اسراف

سید کاظم فلاحی

چکیده

با توجه به این که مسأله اسراف مشکلاتی را در جامعه ایجاد می‌کند و از طرفی رسانه ملی می‌تواند نقش اساسی در فرهنگ‌سازی جامعه، چه در پیشگیری فرهنگ اسراف‌گری و چه در اصلاح آن داشته باشد؛ بنابراین جایگاه و نقش برنامه‌ریزی برای استفاده بهینه از منابع و با عنایت به بیانات حضرت امام^(ره) و مقام معظم رهبری در خصوص اهمیت برنامه‌ریزی و جلوگیری از اسراف مهم به نظر می‌رسد. بر همین اساس مقاله حاضر با هدف شناسایی راه‌کارهای مقابله با فرهنگ اسراف در بین جامعه با تأکید بر نقش رسانه ملی دنبال شده است. برای تحقق این هدف از روش توصیفی تحلیلی استفاده شده است که ابتدا معنا و مفهوم اسراف از دیدگاه اسلام (قرآن، روایات و دانشمندان) بررسی شده و سپس مصادیق و آثار سوء اسراف و زیان‌های اجتماعی اسراف بیان شده است و در نهایت راه‌کارهای لازم تبیین شده است.

کلیدواژه‌ها: حضرت علی^(ع)، نهج‌البلاغه، حکومت، حاکمان، ابعاد، ویژگی‌ها.

۱) مقدمه و بیان مسأله

مسلمانان در صدر اسلام زندگی ساده‌ای داشتند و اسلام با برانگیختن آن‌ها به ساده‌زیستی و بی‌نیازی و ترک زندگی پر مصرف، از آن‌ها امتی استوار، نیرومند و متکی به خود ساخته بود. اما با رحلت پیامبر اکرم (ص) مسلمانان جذب نعمت‌های رنگارنگ دنیوی شدند و به زندگانی اشرافی روی آوردند و آن روحیات والا را که با آنها خوی گرفته بودند از دست دادند. جامعه‌ای که به مصرف‌گرایی و اسراف و تبذیر روی آورد، عاقبت با شکست روبه‌رو خواهد شد.

مسأله جلوگیری از اسراف در بین جامعه از اهمیت خاصی برخوردار است. واقعیت این است که مسأله اسراف و هدر دادن منابع در اقتصاد ایران، دارای ابعادی فراتر از ابعاد فرهنگی است. این مسأله برای ایجاد تعادل میان درآمد و هزینه بسیار مهم و اساسی است و در حوزه اقتصاد خانواده نیز می‌تواند تأثیرگذار و سرنوشت‌ساز باشد. ذکر این نکته ضروری است که اگر مصرف بی‌رویه و اسراف، امری غیر عقلایی است، عدم مصرف یا کم مصرف کردن در عین نیاز هم صحیح به نظر نمی‌رسد. در واقع آنچه در ارتباط با مصرف صحیح مطرح می‌گردد، کم مصرف کردن نیست، بلکه مراد جلوگیری از اسراف و به تبع آن صرفه‌جویی، بهره‌مندی مناسب از نعمات خداوندی و استفاده حداکثری از تمامی قابلیت‌های هر چیزی است. همان امری که در اقتصاد از آن به عنوان بهره‌وری یاد می‌شود.

عده‌ای صرفه‌جویی را کم مصرف کردن معنا کرده‌اند، اما به نظر می‌رسد این معنا نمی‌تواند اقتصادی باشد؛ زیرا هدف از یک شیء اقتصادی، مصرف آن است. بنابراین شخص لازم است تا حد برآورده کردن کامل نیاز خود، چیزی را مصرف نماید و کم مصرف کردن نمی‌تواند نیاز وی را برآورده سازد. از سوی دیگر باید بدین نکته اذعان نمود که جلوگیری از اسراف نیازی به برنامه‌های ضربتی ندارد، بلکه برنامه‌های تدریجی در بستری عقلانی راه‌حلی مناسب و قابل قبول است. امری که تحقق آن نیازمند کوشش همگانی است.

برای از بین بردن اسراف در جامعه، تنها نباید به حرف و حدیث و نگارش کتاب و مقاله بسنده کنیم، بلکه باید از راه‌های عملی، الگوی مردم جامعه و به خصوص کارکنان باشیم. لازم به ذکر است مدیران و مسئولان در این راستا نقش اساسی و بنیادی دارند.

افزایش اسراف می‌تواند در جامعه ایجاد بحران کند و تمامی زیرساخت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه را متزلزل نماید و سرمایه‌های ملی یک کشور را هدر دهد. در این میان رسانه ملی (صداوسیما) می‌تواند در این زمینه تأثیرگذار باشد و با به کارگیری ظرفیت‌های بالقوه خود هم روی مردم و هم بر کارکنان جامعه تأثیر مثبت و به سزایی داشته باشد. در این میان نقش مهمی که رسانه ملی می‌تواند در این زمینه ایفا نماید، بی‌بدیل و بی‌مانند است. رسانه‌ها، از جمله رسانه ملی می‌تواند با فرهنگ‌سازی و معرفی الگوهای مناسب، سبب برطرف نمودن این معضل در جامعه شود و عدم شناساندن این الگوها به جامعه، برای جلوگیری از فرهنگ اسراف، سبب بروز ضایعاتی در جامعه می‌شود و می‌تواند رشد و توسعه همه‌جانبه در کشور را مختل کند.

بنابراین نظر به جایگاه و نقش برنامه‌ریزی برای استفاده بهینه از منابع و با عنایت به سخنان امام علی^(ع) و مقام معظم رهبری در خصوص اهمیت برنامه‌ریزی و جلوگیری از اسراف، به نظر می‌رسد پرداختن به مقوله کاهش هزینه‌ها بدون توجه به آثار و پیامدهای کاهش هزینه‌ها کاری عبس و بیهوده خواهد بود؛ چرا که در سازمان‌ها دارای کارایی و اثربخشی، وجود انحرافات در عدم برنامه‌ریزی‌های درست و عدم آگاهی از عملکردها (به دلیل ضعف در تجزیه و تحلیل) است.

۲) مبانی نظری

رسانه: به معنای وسیله رساندن. رسانه‌های جمعی، رسانه‌های گروهی. رسانه‌های گروهی و وسایل ارتباط جمعی مانند رادیو و تلویزیون و مطبوعات (لغت‌نامه دهخدا، جلد اول: ۱۴۶۶).

رسانه در اصطلاح: رسانه وسیله‌ای برای نقل و انتقال اطلاعات، ایده‌ها و افکار افراد یا جامعه است. اگر این تعریف را قبول کنیم باید حساب کنیم که رسانه بتواند از نوع انسانی، سازمانی یا فناوری باشد. زبان، کلاس درس و دانشگاه و بالاخره رسانه‌های جمعی، از مطبوعات گرفته تا تلفن، رادیو، تلویزیون، اینترنت و... نیز هر کدام یک نوع رسانه هستند. رسانه یک واسطه عینی و عملی در فرایند برقراری ارتباط است. دو نوع کارکرد آشکار و نهان برای آن وجود دارد که کارکرد آشکار آن یعنی اینکه رسانه محل برخورد پیام و گیرنده پیام است. اما کارکرد پنهان رسانه یعنی برقرارکننده جریان ارتباط و پیام‌رسانی (سایت اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های اسلامی، رسانه و توسعه، ۱۳۸۸).

۳) مفهوم و ماهیت رسانه

از نظر فرهنگ اندیشه نو: سیستم‌ها یا دستگاه‌های انتقال اطلاعات و یا سرگرمی از جمله رادیو، تلویزیون، فیلم، کتاب و... را رسانه می‌گویند.

از نظر فرهنگ الفبای قیاسی: به مجموعه ابزارها و روش‌هایی که برای ارتباط اجتماعی و شخصی به کار می‌رود را رسانه می‌گویند.

مارشال مک لوهان می‌گوید: رسانه همان پیام است به فرم‌های فناوری‌شده. رسانه‌ها در امتداد ارتباطات هستند. در واقع مک لوهان معتقد است رسانه ابزار یا امتداد ارتباطات انسانی است.

۴) انواع رسانه

۱) **رسانه شخصی:** بیشتر مربوط به علایق، اندیشه‌ها، توانمندی‌ها، آثار، خاطرات، اشعار، تصاویر و درد دل‌های افراد است.

۲) **رسانه‌های جمعی:** مجموعه ابزارها و روش‌ها و مسیرهایی که برای ایجاد ارتباط با مخاطبان انبوه به کار گرفته می‌شود را رسانه‌های جمعی می‌گویند.

رسانه جمعی رسانه‌ای است که در زمان واحد پیام‌های یکسان را برای تعداد زیادی از افراد ارسال می‌کند.

رسانه‌های جمعی عبارتند از:

- ۱) رسانه‌های نوشتاری (مکتوب): کتاب، روزنامه، مجله؛
- ۲) رسانه‌های دیداری (تصویری): تلویزیون، سینما؛
- ۳) رسانه‌های شنیداری (تصویری): رادیو؛
- ۴) رسانه‌های مجازی: اینترنت، شبکه‌های اجتماعی، vb۲؛
- ۵) رسانه‌های دیجیتالی (الکترونیکی): موبایل، sms، mms، بلوتوث؛
- ۶) رسانه‌های شفاهی: منبر، خطابه، سخنرانی، شایعه‌سازی، face to face؛
- ۷) رسانه‌های خیابانی (تبلیغات شهری): بیلبوردها، بنرها.

۵) وظایف وسایل ارتباط جمعی (رسانه‌ها)

- ۱) وظایف خبری و آموزشی؛
- ۲) وظایف راهنمایی و رهبری؛
- ۳) وظایف تفریحی و تبلیغی.

۶) کارکردهای رسانه‌ها

- ۱) اطلاع‌رسانی خبری که مهم‌ترین رسالت رسانه‌ها است؛
- ۲) نظارت از طریق جمع‌آوری و توزیع اطلاعات در مورد رویدادهای محیط اطراف؛
- ۳) همبستگی بخشی از جامعه در واکنش به رویدادهای محیط از طریق تفسیر و تحلیل اطلاعات و هدایت نحوه واکنش‌ها؛
- ۴) انتقال میراث اجتماعی و تاریخی (فرهنگ) از نسلی به نسل دیگر؛
- ۵) تفریح و سرگرمی؛
- ۶) ابزار اقتصادی است (همانند آگهی‌های تجاری، شرکت‌های هرمی، تبلیغات اینترنتی)؛
- ۷) اشتراک‌گذاری که ویژگی رسانه‌های نوین است.

۷) رسانه ملی

ملی: منسوب به ملت و آنچه که در ید و اختیار ملت است و گاهی در زبان فارسی، دولتی را نیز به سبب وابستگی دولت به ملت، ملی گویند. از این رو این کلمه در همه جا معادل ناسیونال به کار نمی‌رود (جلد دوم دهخدا: ۲۸۱۲).

سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران (رسانه ملی) همانگونه که از نام آن بر می‌آید از دو بخش رادیو و تلویزیون تشکیل شده است؛ دو بخشی که در ابتدا به طور مجزا تأسیس شده و به فعالیت پرداخته‌اند. البته رادیو از قدمت بیشتری نسبت به تلویزیون برخوردار است (افتتاح رادیو ایران به تاریخ ۱۳۱۹/۲/۴ و آغاز نخستین کار فرستنده تلویزیون به تاریخ ۱۳۷۷/۷/۱۱ در ایران است).

صداوسیما جمهوری اسلامی ایران سازمانی رسانه‌ای است که تنها متولی قانونی پخش برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی در جمهوری اسلامی ایران است. این سازمان پیش از انقلاب ۱۳۵۷ سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران نامیده می‌شد و از آن زمان تاکنون به شکل دولتی اداره می‌شود.

«رسانه ملی» عنوانی است که مقام معظم رهبری در سال‌های اخیر به ویژگی‌ها و رسالت سازمان به آن اطلاق نموده‌اند. از آنجا که سازمان مزبور در طول سال‌های پس از انقلاب، به شکلی انحصاری در سطح ملی فعالیت‌های مربوط به این حوزه را عهده‌دار بوده است، برای تأمین نیازهای مخاطبان و از لحاظ شرایط ملی و بین‌المللی در راستای حفظ منافع ملی و مصلحت نظام، رشد و توسعه پرشتابی را در بخش تولید برنامه‌ها و پوشش شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی طی سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۷ تجربه نموده است. به طوریکه تا سال ۱۳۸۷ سازمان صداوسیما دارای ۱۰۰ شبکه رادیو/تلویزیون درون‌مرزی، برون‌مرزی، سراسری، استانی، محلی و رادیو شهری بوده است (مشبکی، اصغر و حسین بختیاری، ۱۳۹۰: ۱۷۹).

۸) فرهنگ

به معنای علم، دانش، ادب، عقل و خرد. مجموعه آداب و رسوم و باورهای یک قوم از حیث نژاد و دین و امور اجتماعی. آموزش و پرورش. تعلیم و تربیت. امور مربوط به مدارس و آموزشگاه‌ها. کتابی که شامل لغات یک یا چند زبان و شرح آنهاست (جلد دوم لغت‌نامه دهخدا: ۲۱۱۷).

فرهنگ عبارت از دانش، ادب، تعلیم و تربیت، اعتقادات، اخلاق و عمل، گرایش‌های فکری، هنجارها، باورها، ارزش‌ها، برداشت‌ها و هنر در اجتماع و قواعد آن‌ها است (روشن‌روان، ۱۳۹۳: ۳۸).

۹) اسراف

در گذشتن از حد میانه. از حد تجاوز کردن. افراط. زیاده‌روی. تبذیر. ابزار. اتلاف. گزافه‌کاری. برگزاف خرج کردن. ولخرجی. گزاف و یا بی‌جا و بی‌محل خرج کردن. تلف کردن مال (جلد اول دهخدا: ۱۷۰).

- اسراف از دیدگاه اسلام (قرآن، روایات و دانشمندان)

«دین مقدس اسلام بهره‌برداری مشروع از نعمت‌های الهی و زیبایی‌های زندگی را مباح، و اسراف و زیاده‌روی را حرام و ناروا می‌داند و این بدان دلیل است که مسلمانان به تناسب امکانات و توانایی و کارآیی خود، در برابر جامعه مسئولیت دارند. در این صورت فرد اسراف‌کار قهراً از اجرای مسئولیت و تعهدات اجتماعی خود باز می‌ماند و از این رهگذر بر پیکر جامعه ضربه می‌زند».

قرآن مجید این حقیقت را در ضمن مباحث اجتماعی در قالب‌هایی زیبا بیان می‌کند و با هشدار به پیروان خود می‌فرماید:

«در راه خدا انفاق کنید و با دست‌های خود، خود را به هلاکت و نابودی نیفکنید» (بقره/۱، ۱۹۱). از این آیه شریف چنین استفاده می‌شود که اگر مال در راه خدا و به

سود جامعه و رفع نیازمندی‌های مردم مصرف نشود سرنوشت آن جامعه به هلاکت و سقوط می‌انجامد.

صرف نظر از اهمیت خودداری از اسراف و تبذیر در دین از نظر موقعیت خاص کشور اسلامی که در محاصره حکومت‌های سلطه‌گر قرار گرفته است اگر بتوانیم تجملات زندگی را حذف کنیم و رعایت اقتصاد و میانه‌روی را در همه حال در نظر داشته باشیم، به استقلال کشور کمک کرده‌ایم و به پیروزی نهایی نزدیک‌تر شده‌ایم. در نتیجه این شعار را در اقصی نقاط عالم و دنیای اسلام و به ویژه ایران اسلامی اعلام کرده‌ایم که ما از تنگناهای اقتصادی نمی‌هراسیم و قدرت آن را داریم که روی پای خود بایستیم و به هیچ قدرتی جز خداوند متعال متکی نیستیم.

الف) مفهوم اسراف:

راغب اصفهانی می‌گوید: «اسراف به معنی تجاوز از حد و معیار در هر کاری است که از انسان سر بزند، گرچه استعمال آن در موارد زیادی در انفاق مال بیشتر است و گاهی به خروج از اعتدال در مقدار خرج مال و زمانی هم به چگونگی بذل مال و موارد آن اطلاق می‌شود» (مفردات راغب، ص ۲۳، ماده صرف). اما بنا به مفهوم سخن راغب و روح معنی «کل فعل» و بر پایه شواهد فراوان در قرآن و حدیث، اسراف به هرگونه تجاوزکاری و زیاده‌روی گفته می‌شود و در هر حال اسراف عملی ممنوع و محکوم، و مورد خشم و انزجار خداوند متعال است و از آن به شدت منع شده است.

خداوند در سوره اعراف می‌فرماید: «بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست ندارد» (اعراف/۲۹).

ب) مفهوم تبذیر:

تبذیر بر خلاف اسراف تنها واژه‌ای اقتصادی است. تبذیر از ریشه «بذر» است؛ یعنی تفریق و پخش کردن چیزی. اصلش از ریختن و پاشیدن بذر است که به طور

استعاره درباره کسی که مال خود را بیهوده تلف و پخش می‌کند، به کار رفته است و نیز گفته شده است که تبذیر، انفاق مال در راه معصیت است.

با این توضیحات ملاحظه می‌کنیم که «اسراف» در برابر اقتصاد و میانه‌روی قرار دارد و به هرگونه تجاوز از حد، در غیر طاعت خدا و به قصور از حق الله اطلاق می‌شود. در قرآن کریم واژه قصد و مشتقات آن در معانی: راست، متوسط و معتدل به کار رفته است مانند «در راه رفتن اعتدال را رعایت کن» (لقمان/۱۹).

«از میان آنها عده‌ای بر خود ستم کردند و عده‌ای میانه‌رو بودند و عده‌ای به اذن خدا در نیکی‌ها از همه پیشی گرفتند» (فاطر/۳۲).

حضرت علی^(ع) در مورد قصد می‌فرماید: «بر تو باد میانه‌روی در کارها (غررالحکم/فصل ۴۸۳: ۴۹). در خطبه همام از نشانی‌های متقین و پرهیزکاران می‌فرماید: «پوشاکشان میانه بود، بدین معنی افراط و تفریط در کارها و زندگیشان وجود نداشت» (نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۶۱۱: ۱۸).

از مجموع این نظرها این چنین بر می‌آید که بین واژه اسراف به معنی اقتصادی آن با واژه تبذیر تفاوت زیادی وجود ندارد و تنها ممکن است در جهت تمایز بین این دو واژه گفته شود که با توجه به خصوصیات تعبیر لغت‌شناسان در معنی تبذیر، مقصود از این واژه تلف کردن و ضایع نمودن مال است و زیاده‌روی در انفاقات شخصی و امور خیریه را شامل نمی‌شود، در حالی اسراف فراگیرتر از آن و در برگیرنده همه موارد از به هدر دادن و زیاده‌روی در مصارف شخصی و خانوادگی و انفاق‌های مستحب است. به عبارت دیگر هر تبذیری اسراف است، ولی هر اسراف‌ی تبذیر نیست.

از امام صادق^(ع) جمله کوتاهی نقل شده است که آن حضرت فرمود: «تبذیر از اسراف است». در این حدیث شریف، برای اسراف انواع و اقسامی فرض شده، که تبذیر شاخه‌ای از آن معرفی گردیده است.

در قرآن کریم واژه «اسراف» و مشتقات آن مکرر به کار رفته است، ولی در ۲۳ مورد لفظ «اسراف» استعمال شده که در هر مورد مفهومی ویژه دارد. در غالب موارد، مقصود از اسراف جنبه‌های اخلاقی، عقیدتی و تجاوز از حدود الهی است، و تنها در چهار مورد جنبه مالی را شامل می‌شود که با دو آیه «تبذیر» شش آیه می‌شود.

به آیات زیر توجه کنید:

- ۱) «اینگونه برای اسراف‌کاران اعمالشان زینت داده شده است» (انعام/۱۴۱).
 - ۲) «اطاعت فرمان مسرفان نکنید» (شعراء/۱۵).
 - ۳) «خداوند اسراف‌کار دروغگو را هدایت نمی‌کند» (یونس/۸۳).
 - ۴) «و به راستی فرعون برتری‌جویی (طغیان) در زمین روا داشت و او از اسراف‌کاران بود» (اسراء/۲۶ و ۲۷).
- اما آیاتی که تنها به ظهور در جنبه‌های اقتصادی نظر دارند عبارتند از:

- ۱) «و حق نزدیکان را پردازد و (همچنین) مستمند و درمانده را، و هرگز تبذیر مکن؛ چرا که تبذیرکنندگان برادران شیطانند و شیطان کفران (نعمت‌های) پروردگار کرد» (اعراف/۳۱).

واژه «تبذیر»، تنها یک واژه اقتصادی است و در قرآن کریم تنها در همین دو آیه از سوره اسراء به کار رفته است.

و شاید در قرآن کمتر مواردی بتوان پیدا کرد که با چنین لحن تند و شدیدی از عملی نهی شده باشد.

- ۲) «زینت خود را در هر مسجد بگیرید و بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید. همانا که خداوند مسرفان را دوست نمی‌دارد» (غافر/۲۸).

تمامی آیات مربوط به اسراف را می‌توان به طور کلی به دو بخش تقسیم کرد:

الف) اسراف در مال؛

ب) اسراف در غیر مال.

اسراف در صرف مال

اسراف در صرف مال شامل دو بخش است:

❖ اسراف در مصرف شخصی: قرآن کریم در این مورد می‌فرماید: «از میوه آن

به هنگامی که به ثمر می‌نشیند بخورید و حق آن را به درو پردازید، اسراف نکنید که خداوند مسرفین را دوست نمی‌دارد» (انعام/۱۴۱).

بنابراین اسراف آنی که در بعد اقتصادی بیشتر مورد توجه است و موجب تضعیف بنیه مالی محرومان و لذت‌طلبی مسرفان می‌شود و از بلاهای بزرگ اجتماعی است و فقر و محرومیت بیشتر به دنبال دارد همین نوع اسراف است که هر مسلمان با توجه به وظیفه و تعهد و مسئولیتی که در برابر خداوند و اجتماع دارد لازم است، در مخارج خویش رعایت اعتدال را بکند و جداً از اسراف پرهیز نماید.

❖ اسراف به خاطر دیگران: وقتی اتفاق از حد تعادل خارج شود نسبت به

اتفاق‌شونده و اتفاق‌کننده هر دو عوارض سوء و زیانبار خواهد داشت؛ به این دلیل که قرآن مجید وقتی در آیاتی از سوره شریفه فرقان ویژگی‌های مؤمنان و بندگان واقعی را بر می‌شمارد یکی از این ویژگی‌ها را اینگونه معرفی می‌فرماید: «کسانی هستند که هرگاه اتفاق کنند نه اسراف می‌کنند و نه سخت‌گیری، بلکه در میان این دو اعتدالی دارند» (فرقان/۶۷). نیز قرآن، خطاب به حضرت پیامبر (ص) می‌فرماید: «هرگز دستت را بر گردنت زنجیر مکن (و ترک اتفاق و بخشش منما) و بیش از حد آن را مگشا تا مورد سرزنش قرار گیری و فرو مانی» (اسراء/۲۹). در همین رابطه حضرت علی (ع) می‌فرمایند: «کسی که میانه‌روی پیشه سازد تنگدست نگردد» (نهج‌البلاغه فیض، حکمت ۳۴/۱۱۵۳).

حضرت رسول (ص) می‌فرمایند: «هرکس در دخل و خرج میانه‌روی کند خدا بی‌نیازش می‌کند و هرکس اسراف و تبذیر نماید خداوند فقیرش گرداند» (نهج‌الفصاحه، ۶۰۱). «و هر چیزی نزد او مقدار معینی دارد» (رعد/۸). «ما هر چیزی را به اندازه آفریدیم» (قمر/۴).

حساب هر چیزی در پیشگاه خداوند متعال بر اساس حکمت او و مصلحت و عدالت و از روی اندازه و به دور از افراط و تفریط است، و اساس حکومت را هم عدالت تشکیل می‌دهد و اقامه عدل از اهداف مهم بعثت انبیای عظام الهی بوده است تا آنجا که معیار مالکیت مشروع را عدم زیان و اضرار و ستم به فرد و اجتماع، و ضابطه انفاق و احسان را کرامت و سخاوت به دور از بخل و امساک و نیز به دور از اسراف و زیاده‌روی قرار داده است و بالاخره تحکیم بنیان اقتصادی جامعه و میانه‌روی، مطلوب و مورد تأکید شارع مقدس اسلام است.

اسراف در غیر مال

❖ **اسراف در قتل:** در دوران جاهلیت رسم بر این بود که هرگاه کسی از روی ظلم و تعدی به قتل می‌رسید بستگان مقتول با توجه به خوی و خصلت جاهلی و حس کینه‌توزی و انتقام‌جویی چند نفر از بستگان قاتل را به قتل می‌رساندند. قرآن کریم این تجاوز و انتقام‌جویی را مردود دانسته و فرمود: «اما در قتل اسراف نکنید» (اسراء/۳۵).

یعنی، برای قتل یک نفر، فقط یک نفر را به قتل برسانند آن هم با توجه به صدر آیه که می‌فرماید: «نفسی را که خداوند حرام کرده است نکشید مگر از روی حق»؛ یعنی این کشتن هم فقط در مواردی تجویز شده است که قاتل مستوجب کشته شدن باشد و با علم و عمد مرتکب قتل نفس شده باشد.

❖ **اسراف در نفس:** کسی که از نظام اعتدال خارج می‌شود و با ارتکاب گناه و معصیت از حریم انسانی خود تجاوز می‌کند اسراف‌کار است، اما اسراف‌کاری که مشمول پیام رحمت امید الهی قرار گرفته است: «بگو ای

بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید از رحمت خداوند نومید نشوید که خدا همه گناهان را می‌آمرزد» (زمر/۵۴).

ملاحظه می‌شود که هرگونه گناه و تجاوز از حد و مرز و حریم انسانی اسراف بر نفس شمرده می‌شود.

در جای دیگر می‌بینیم، مجاهدان جنگ احد به درگاه خداوند متعال دست نیاز بر می‌داشتند: «گفتار آنها فقط این بود که پروردگارا گناهان ما را ببخش و از تندروی‌های ما در کارها چشم‌پوش، قدم‌های ما را ثابت دار، و ما را بر کافران پیروز بگردان» (العمران/۱۴۱).

۱۰) اسراف‌های همیشه حرام

سه قسم اسراف است که در همه جا و در همه حالات حرام است و اختصاص به شخص یا زمان، یا جای خاصی ندارد:

۱) ضایع کردن مال و بی‌فایده نمودن آن، هرچند آن مال کم باشد مانند بقیه ظرف آب را ریختن در جایی که آب کمیاب باشد و به آن مقدار رفع نیاز می‌شود، یا لباسی را که قابل استفاده شخصی دیگران است، پاره کردن و یا دور انداختن آن و یا خوراکی را نگه داشتن و به دیگری ندادن تا اینکه ضایع و تباه شود و یا دادن مال به دست صغیری که آن را تلف می‌کند و نظایر اینها.

حضرت صادق^(ع) میوه نیم‌خورده‌ای را دیدند که از منزل ایشان بیرون انداخته شده بود. آن حضرت ناراحت و خشمگین شدند و فرمودند این چه کاری است که کردید؟ اگر شما سیر شده‌اید بسیاری از مردم هستند که سیر نشده‌اند، پس به آنهایی که نیازمندند بدهید. متأسفانه در حال حاضر می‌بینیم در جامعه اسلامی، چه مقدار از غذاها و یا میوه‌هایی که قابل استفاده است در سطل‌های آشغال و زباله‌دان‌ها ریخته می‌شود، در حالی که افراد بسیاری به آن نیاز دارند.

۲) از موارد اسراف، صرف کردن مال است در آنچه به بدن ضرر برساند، از خوردنی و آشامیدنی و غیر آنها مانند خوردن چیزی پس از سیری هرگاه مضر باشد. چنانچه صرف مال در آنچه که برای بدن نافع و به صلاح آن است، اسراف نیست.

۳) صرف کردن مال در مصرف‌هایی که شرعاً حرام است، مانند خریدن شراب و آلات قمار و اجرت فاحشه و خواننده و رشوه دادن به حکام و صرف نمودن مال در چیزی که ظلمی در بر دارد یا ستمی به مسلمانی می‌رساند و نظیر اینها، و در چنین مواردی از جهت مخالفت امر خدا معصیت است، یکی گناه بودن اصل عمل و یکی اسراف بودن صرف مال در آن موارد.

حضرت علی^(ع) می‌فرماید: «الیمین و الشمال مضله الطريق الوسطی هی الجاده؛ راست و چپ گمراهی است و راه راست جاده‌هایی است غیرقابل انحراف». حضرت علی^(ع) در جای دیگر می‌فرماید: «هرکس به سمت راست و چپ برود مذمتش کرده و از تباه شدن و مفسده بر حذرش دارید» (نهج البلاغه، خطبه ۲۱۳: ۷۰۴). همچنین آن حضرت در مورد مفسده‌گران می‌فرماید: «مفسدان با پیش گرفتن راه‌های گمراهی راست و چپ از صراط مستقیم هدایت، چشم پوشیده و محروم شدند» (نهج البلاغه، خطبه ۱۸). بنابراین روشن است که اسراف و تبذیر و بخل و تقتیر در صراط مستقیم مکتب اسلام جایی ندارد و خروج از راه تعادل است، ولخرجی و ریخت و پاش‌های متکبرانه بر روش مترفین و نازپروردگان لغزش و انحراف به سمت راست بوده و بخل و تقتیر و امساک، سقوط در جهت چپ و جذب شدن به اصحاب شمال است. در این مطلب توجه به این نکته ضروری است که انسان منهای هدایت آسمانی و مکتب وحی طبعاً یا بخیل است و یا اهل اسراف و تبذیر. «انسان سختگیر است» (اسراء/ ۱۰۰)، همانگونه که ظالم و نادان است» (احزاب/ ۷۲) و این هدایت تشریعی الهی است که او را از این طبیعت و خصلت‌های پست حیوانی نجات می‌دهد. بنابراین خداوند متعال در آیات کریمه قرآنی برای رهایی از افراط و تفریط و نجات از پستی‌ها و خست‌های نفسانی راه هدایت و تربیت را برای انسان

هموار کرده است و می‌فرماید: «بندگان خدای رحمان آنان هستند که هنگام انفاق اسراف نکرده و بخل نورزند، بلکه در این میان راهی استوار، معتدل و براساس عدالت پیش می‌گیرند» (احزاب/ مضمون آیه ۶۷).

پس به طور کلی و به ویژه از لحاظ اقتصادی که مورد بحث ما است، بی‌جا و ناروا مصرف کردن و تلف کردن نعمت‌های الهی، محروم کردن جامعه از آن نعمت‌ها است. بنابراین می‌بینیم که قرآن کریم چگونه به موارد مختلف آن اشاره می‌فرماید: «خداوند مسرفین را دوست نمی‌دارد» (اعراف/ ۳۱)، «مسرفین قابل هدایت نبوده و بسیار دروغگویند» (غافر/ ۳۸)، «اهل هلاکت و گمراهی‌اند و نجات ندارند» (انبیاء/ ۹)، «اهل تردید و شک و ریبند» (غافر/ ۳۴)، «اهل آتشند» (غافر/ ۴۳) و «قابل پیروی نیستند» (شعراء/ ۱۵۱).

چون بنای اسلام بر صراط مستقیم است از جهت دیگر، قرآن مجید، بخل و امساک و تقییر را هم مورد نکوهش قرار داده و مثلاً می‌فرماید: «آنان که بخل روا می‌دارند و آنچه خدا از فضل خود به آنان بخشیده کتمان می‌کنند به مردم استفاده نمی‌رسانند» (نساء/ ۳۷) به کیفر خود خواهند رسید.

چرا مسرفین مبعوض خدا و مبذرین برادران شیطان شمرده شده‌اند؟

علت این مطلب را باید در جهان‌بینی و اعتقادات اسلامی جستجو کرد و تبیین آن در مورد مسرفین می‌تواند چنین باشد که خداوند امر به عدالت و احسان می‌کند و صاحبان عدالت را دوست می‌دارد.

«ان الله يامر بالعدل والاحسان» و آنجا که اسراف‌کاران از این فرمان سرپیچی کرده و بی‌عدالتی در مصرف را پیشه خود ساخته‌اند قهراً مورد خشم و دشمنی خداوند قرار خواهند گرفت، ولی در مورد تبذیرکاران علت همدست بودن و شباهتشان به شیطان را از آیه شریفه می‌توان استنباط کرد، آنجا که می‌فرماید: «مبذران برادران شیطانند» و تعبیر برادر در لغت عرب به معنی مشابه و نظیر هم می‌آید و شیطان در

برابر پروردگارش ناسپاس است، و از طرف دیگر تبتذیر به معنای ضایع کردن نعمت‌های خداوند است و خود نوعی ناسپاسی است نسبت به آن نعمت‌ها، و شیطان نخستین فردی است که همه چیز را نادیده گرفت و تَمَرّد از فرمان خدا کرد و راه ناسپاسی را باز نمود. بنابراین آنها که مبتلا به این خصلت ناروا باشند از همکاران و همدستان شیطان خواهند بود و از آنان با عنوان برادران شیطان یاد شده است و این است رمز تعبیر زیبای قرآن.

درسی از رسول خدا (ص)

در کتاب تحف العقول آمده است:

«مردی شیر و عسل برای پیامبر (ص) آورد تا بنوشد فرمود: «دو نوشیدنی که یکی از دیگری کفایت می‌کند من آن را نخورم و حرام هم نمی‌کنم ولی برای خدا تواضع می‌کنم؛ زیرا هرکه برای خدا تواضع کند خدایش بالا برد و هرکه تکبر کند خداوند او را خوار سازد و هرکه در زندگی میانه‌روی کند خدایش روزی دهد و هرکه زیاده‌روی کند خداوند او را بی‌نصیب گرداند و هرکه خدا را بسیار یاد کند خدایش جزا دهد» (تحف العقول، موعظه ۸۲ از مواعظ النبی (ص)).

نکاتی که در این حدیث شریف است مستلزم بحث مفصل و هر کدام راه‌گشای سعادت دنیا و آخرت است، اما مناسب با این مقاله آن است که پیامبر (ص) می‌فرمایند: رعایت اقتصاد و میانه‌روی در معیشت باعث زیاد شدن روزی و نزول برکات الهی است و فردی که رعایت اعتدال می‌کند دچار فقر و تنگدستی نمی‌شود و برعکس کسی که اسراف و تبذیر کند دچار محرومیت شده و خداوند چنین بنده‌ای را به سختی معیشت مبتلا می‌سازد.

امام صادق (ع) فرمود: «چهار دسته هستند که دعایشان مستجاب نمی‌شود:

اول) کسی که در خانه می‌نشیند و می‌گوید: خدایا به من روزی بده! و در طلب روزی تلاش نمی‌کند در جواب به او گفته می‌شود: «الم امرک بالطلب؟» آیا تو را به طلب روزی دستور ندادم؟

دوم) کسی که از همسر خود ناراحت است و او را نفرین می‌کند، می‌فرمایند: «آیا امر او را به دست تو قرار ندادم؟»

سوم) کسی که مالی داشته و آن را ضایع کرده است، می‌گوید: «اللهم ارزقنی» خدایا به من روزی بده! می‌فرمایند: «الم امرک بالاقتصاد؟» آیا تو را به اقتصاد و میانه‌روی و اعتدال در خرج امر نکردیم و «الم امرک بالاصلاح؟» آیا به تو دستور اصلاح در مال را ندادیم؟

چهارم) کسانی که از مال خود بدون شاهد به دیگران وام دهند و بعد وام‌گیرنده منکر شود، خداوند می‌فرماید: «الم امرک بالشهادة؟» (اصول کافی، ج ۲، کتاب دعا، ص ۲۷۵).

آیا به تو دستور ندادیم شاهد بگیری؟ ملاحظه می‌فرمایید با وجود اسراف و شاهد نگرفتن دعا فایده‌ای ندارد.

آثار سوء اسراف

الف) زیان‌های فردی

اسراف‌کار، علاوه بر زیان‌های اقتصادی که بر جامعه و ملت تحمیل می‌کند، برای خود نیز زیان‌های جبران‌ناپذیری به بار می‌آورد:

۱) خشم الهی: اسراف‌کار چون تعادل و توازن اقتصادی جامعه را برهم می‌زند، از رحمت خدا به دور و گرفتار خشم خدا می‌شود، «خداوند اسراف‌کاران را دوست نمی‌دارد» (انعام/ ۱۴). امام صادق^(ع) نیز فرمود: «اسراف‌کار مورد غضب خداست» (وسائل الشیعه، ۱۵/۲۶۲).

۲) محرومیت از هدایت: خدای متعال که همواره درهای رحمتش بر بندگان گشوده است خود را «غافر الذنب و قابل التوب» (غافر/۳) معرفی کرده است، اما نسبت به اسراف‌کاران می‌فرماید: «همانا خداوند کسی را که اسراف‌کار و دروغ‌گوست هدایت نمی‌کند» (مومن/۲۸).

۳) روشن‌ترین اثر اقتصادی اسراف، فقر است؛ زیرا که اسراف‌کار در اثر مصرف ناروا، هم جامعه را به ورطه فقر می‌کشانند و هم خود دچار فقر می‌شود. بنابراین یکی از راه‌های مبارزه اسلام با فقر و محرومیت ایجاد هماهنگی اقتصادی و ریشه‌کن ساختن اسراف است. حضرت علی^(ع) می‌فرماید: «اقتصاد و میانه‌روی باعث توانگری، و اسراف و ولخرجی مایه فقر و تنگدستی است» (وسائل الشیعه ۱۵/۲۸۵). نیز می‌فرمود: «ولخرجی عامل فقر است» (فهرست غرالحکم، ص ۱۵۹).

۴) هلاکت: اسراف از هر نوعی که باشد انسان را به نابودی می‌کشد. قرآن مجید این حقیقت را چنین بیان می‌فرماید: «ما به وعده‌هایی که به انبیا و اولیا دادیم وفا کردیم و سپس آنها را با هر که اراده کردیم نجات دادیم، اما مسرفان و ستمگران را هلاک کردیم» (انبیاء/۹۰). حضرت علی^(ع) نیز می‌فرماید: «اسراف‌کاری زیاد، انسان را به هلاکت می‌کشانند» (فهرست غرالحکم، ص ۱۹۵).

۵) کیفر اخروی: کیفر کسانی که از حدود الهی تجاوز می‌کنند و اوامر و نواهی خدا را نادیده می‌گیرند، تنها فقر و تنگدستی در دنیا نیست، بلکه عذاب اخروی نیز در انتظار آنان است. قرآن مجید در این باره می‌فرماید: «این چنین جزا می‌دهیم کسی را که اسراف کند و ایمان به آیات پروردگارش نیاورد، عذاب آخرت شدیدتر و پایدارتر است»، و در جای دیگر می‌فرماید: «به راستی که مسرفان اهل دوزخند». به این ترتیب معلوم است که وضع افرادی که در مسیر باطل و هرزه‌گی‌ها دچار اسراف می‌شوند چه خواهد بود.

ب) زیان‌های اجتماعی اسراف:

- ❖ ثروت‌اندوزی و تکاثر که نه خود از آن بهره‌مند شود و نه دیگران؛
- ❖ صرف مال در راه هوی و هوس و اسراف‌کاری.

از مجموعه بحث‌های ارائه‌شده درباره اسراف از دیدگاه اسلام و قرآن می‌توان نتیجه گرفت که:

اسلام دین کاملی است و برای همه امورات مربوط به زندگی برنامه جامع و مدونی دارد از جمله در مورد معضل اسراف که از رذایل اخلاقی به شمار می‌آید و باعث سقوط و تباهی ملت‌ها می‌شود.

با توجه به اینکه اسلام هرکس را مالک حاصل کار و دسترنج خود با رعایت حدود شرعی می‌داند و توصیه اکید می‌کند به عدم ثروت‌اندوزی و تکاثر و جلوگیری از صرف مال در راه هوی و هوس و اسراف‌کاری بلکه خواهان نظارت همگانی، تبلیغات و ارائه الگوی صحیح مصرف و برخورد با اسراف‌کاران است، می‌تواند برای مهار بحران‌های پیش رو، تغییر و اصلاح الگوی مصرف کارساز باشد.

اگر می‌خواهیم در عرصه‌های گوناگون به موفقیت دست یابیم باید فرهنگ اسلامی مصرف صحیح و پرهیز از اسراف را در کل جامعه ترویج کنیم.

از نظر اسلام اتخاذ الگوی صحیح و منطقی در مصرف و جلوگیری از معضل اسراف، آثار فردی و اجتماعی فراوانی به دنبال دارد؛ زیرا در سطح کلان، تا امکانات یک جامعه با نیازها و خواست‌های افراد آن جامعه متناسب و هماهنگ نباشد، کسب استقلال اقتصادی و دستیابی به عزت و سرافرازی ممکن نمی‌شود و در سطح فردی، بدون اجتناب از مصارف غیر ضروری و تجملی و تقدیر معیشت، به معنای متوازن نمودن درآمدها و هزینه‌ها، آرامش روحی و روانی، که شرط اصلی رفاه مادی است به وجود نمی‌آید. جستجوی الگوی مصرف متناسب خانوار به

معنای تهیه نسخه‌ای عام برای همه نیست، بلکه آشنایی با معیارها، فرضیه‌ها و رفتارهای بخردانه‌ای در مصرف است که خانواده در پرتو آن بهتر می‌تواند بر مسائل و مشکلات مالی خویش غلبه کند و هزینه‌ها را تا حد ممکن به امکانات نزدیک نموده، از فشارهای روانی وارد بر خانواده از نظر ساعات کار و احساس محرومیت و خفت و شکست بکاهد.

قرآن مجید می‌فرماید: «ای فرزندان آدم، زینت‌های خود را به هنگام ورود به هر پرستشگاهی (مسجدی) بگیرید و بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید، خداوند متعال اسراف‌کنندگان را دوست ندارد. (ای پیامبر) بگو چه کسی زینت‌ها و روزی‌های پاکیزه‌ای را که خداوند برای بندگان قرار داده، حرام و ممنوع گردانیده است؟! (سوره اعراف - آیات ۳۱ و ۳۲).

چیزهای مطبوع را خداوند برای همه انسان‌ها، به ویژه بندگان صالح، آفریده است و این طرز تفکر، که تلاش برای به دست آوردن امکانات مادی ممکن است با انحرافات و آلودگی‌هایی همراه شود، تفکر صحیحی نیست.

مصادیق اسراف

مواردی که مصادیق اسراف را در میان جامعه اسلامی در بر می‌گیرد عبارتند از:

- ۱- به کارگیری ناصحیح منابع انسانی در جامعه اسلامی؛
- ۲- عدم اعمال مدیریت صحیح در جامعه اسلامی؛
- ۳- ضعف عملکرد در نگهداری کالاها و اموال بیت‌المال؛
- ۴- عدم استفاده درست از نیروهای متخصص و توانمند در تهیه و خرید کالاها؛
- ۵- استفاده اعتبارات در جایی که لازم به نظر نمی‌رسد؛
- ۶- جابه‌جایی بودجه و اعتبارات در مواردی که تعریف نشده است؛
- ۷- عدم استفاده از زمان در جهت پویایی جامعه؛
- ۸- اسراف در غذا مانند اسراف در برنج و نان؛

- ۹- اسراف در زمینه روشنایی؛
- ۱۰- اسراف در اقلام و امکانات اداری؛
- ۱۱- استفاده ناصحیح و نادرست از اموال و امکانات تحت اختیار؛
- ۱۲- اسراف در مکاتبات و نامه‌نگاری اداری؛
- ۱۳- اسراف در شیوه نامه‌نگاری؛
- ۱۴- اسراف در حیف و میل اموال؛
- ۱۵- اسراف در سیستم سرمایشی و گرمایشی؛
- ۱۶- اسراف در غذایی که باقی مانده دارد (مثل صبحانه، نهار و شام)؛
- ۱۷- اسراف در وقت اداری و سازمانی (مانند از زیر کار در رفتن، کار را سمبل کردن، حرف زدن و خاطره‌گویی به جای کار)؛
- ۱۸- اسراف در تلفن سازمانی؛
- ۱۹- اسراف در بنزین خودروهای سازمانی؛
- ۲۰- اسراف در کاغذهای اداری و نامه‌نگاری؛
- ۲۱- استفاده بی‌رویه از آب؛
- ۲۲- استفاده بی‌رویه از وسایل سرمایشی در تابستان که باعث قطع برق می‌شود؛
- ۲۳- عدم اعمال مدیریت صحیح در رأس امور؛
- ۲۴- عدم توجیه صحیح مدیران؛
- ۲۵- عدم انگیزه شغلی در سطوح پایین؛
- ۲۶- اسراف در آشامیدنی‌ها و خوردنی‌ها؛
- ۲۷- اسراف در بیت‌المال کل و جزء؛
- ۲۸- اسراف حتی در یک قلم؛
- ۲۹- استفاده بیش از حد از خودروها بدون برنامه؛
- ۳۰- استفاده از برق و روشنایی در مکان‌های اداری خالی؛
- ۳۱- سوءاستفاده بعضی از کارکنان از اموال بیت‌المال مانند امکانات اداری؛
- ۳۲- استفاده از نامه‌های اداری بدون اتوماسیون؛
- ۳۳- استفاده نادرست از انرژی؛

- ۳۴- استفاده ناصحیح از امکانات اداری؛
- ۳۵- عدم استفاده صحیح و بجا از اقلام و تجهیزات؛
- ۳۶- پرهزینه بودن هزینه‌های مصرفی؛
- ۳۷- پرهزینه بودن فرایندها و روش‌های انجام کار؛
- ۳۸- استفاده ناصحیح از بیت‌المال؛
- ۳۹- پرهزینه بودن تعمیرات و تجهیزات نگهداری؛
- ۴۰- استفاده نادرست از بیت‌المال در مصارف شخصی؛
- ۴۱- هدر دادن وقت و زمان و فرصت‌های نیروی انسانی؛
- ۴۲- استفاده بیش از حد از امکانات (از قبیل پرینتر و کپی)؛
- ۴۳- استفاده بی‌رویه از انرژی، وجود وسایل گرمایشی و سرمایشی در مکان‌های غیرضروری؛
- ۴۴- استفاده نادرست از نان، غذا، (مثل غذای بی‌کیفیت)؛
- ۴۵- برگزاری همایش‌های بی‌مورد؛
- ۴۶- ساخت و سازهای اضافی؛
- ۴۷- تخریب ساختمان‌های موجود؛
- ۴۸- استفاده ننمودن از ساختمان‌های موجود؛
- ۴۹- اسراف در منابع و امکانات موجود مانند نیروی انسانی، وقت؛
- ۵۰- استفاده نکردن از تخصص و تحصیلات نیروها در به کارگیری شان؛
- ۵۱- اسراف در خرید امکانات مورد نیاز؛
- ۵۲- اسراف در انرژی از قبیل روشنایی در اماکن مربوط به ادارات.

نقش رسانه ملی در جلوگیری از فرهنگ اسراف

رسانه ملی به صورت مستقیم و غیر مستقیم می‌تواند روی فرهنگ مردم اعم از کارکنان دولت و مسئولان، به منظور جلوگیری از اسراف و اصلاح الگوی مصرف تأثیر داشته باشد. لازم به توضیح است که این تأثیرات، هم از جنبه مثبت و هم از جنبه منفی قابل بررسی است.

الف) جنبه‌های مثبت:

۱) رسانه ملی از طریق راه‌های گوناگون از جمله تصحیح در رفتار آحاد مردم جامعه می‌تواند ایفای نقش کند. مثلاً با ارائه برنامه‌های متنوع هنری و جالب و همچنین با تغییر دادن ذائقه مردم این امر به وقوع می‌پیوندد.

۲) سیاست‌گذاری‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت در زمینه تغییرات در رفتار مردم، از جمله در رفتار جوانان، زنان، دانش‌آموزان و به طور کلی خانواده‌ها درباره برچیدن رفتارهای مسرفانه و اصلاح الگوی مصرف در جامعه.

۳) فرهنگ‌سازی و فرهنگ‌پذیری مردم برای پرهیز از اسراف در سطح جامعه؛ این فرهنگ‌سازی و فرهنگ‌پذیری تغییر در پوشاک، خوراک و به صورت کلی رفتار مردم را در بر می‌گیرد.

۴) رسانه ملی می‌تواند با ارائه راهکارهای صحیح در سطح جامعه و در زمینه مصرف درست از منابع کشور تغییر و تحول ایجاد کند.

۵) همانگونه که در سطح جامعه مشهود است رسانه‌های غربی با ارائه برنامه‌های مخرب می‌خواهند در رفتار مردم تغییرات عمده ایجاد نمایند و آنان را شیفته فرهنگ غربی در زمینه مصرف کنند. لازم به ذکر است این رسانه‌ها تا حدی در این موارد موفق بوده‌اند. رسانه ملی با ارائه الگوهای مناسب و سازنده می‌تواند با این معضلات به وجودآمده مقابله نماید.

۶) همچنین تغییر در سبک زندگی مردم به عنوان مهم‌ترین عامل پیشرفت کشور در سطح کلان می‌تواند مورد توجه رسانه ملی قرار گیرد. این عامل موجب رشد و شکوفایی مردم در عرصه‌های مختلف می‌شود. تغییر و تحول در ذائقه، خوراک و پوشاک مردم با سیاست‌گذاری مناسب از طریق رسانه ملی و مسئولان قابل اجراست.

۷) آموزش نیز به عنوان عامل تأثیرگذار و مهم می‌تواند مورد توجه جدی رسانه ملی در این راستا قرار گیرد. صداوسیما از طریق ارائه برنامه‌های آموزشی، هنری، علمی و فرهنگی به اقشار مختلف جامعه از قبیل کارمندان، کارگران، زنان، جوانان و دانش‌آموزان می‌تواند ثمربخش باشد.

۸) اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی به مخاطبان و ترویج فرهنگ اصلاح الگوی مصرف و صرفه‌جویی.

ب) جنبه‌های منفی:

همه مواردی که در جنبه‌های مثبت جزء عوامل تأثیرگذار بودند توسط رسانه ملی، از جنبه‌های منفی نیز می‌توانند مؤثر باشند، از قبیل: برنامه‌های غلط فرهنگی هنری، سیاست‌گذاری‌های نامناسب در امر جلوگیری از اسراف و اصلاح الگوی مصرف، فرهنگ‌سازی و فرهنگ‌پذیری که به افزایش مصرف بی‌رویه در جامعه منجر شود، ارائه راهکارهای ناصحیح و نادرست، ارائه برنامه‌های مخرب، سوق دادن زندگی مردم به سبک غربی، آموزش‌های غلط و نادرست در سطح جامعه که موجب ولنگاری در مصرف بی‌رویه شود.

فرهنگ‌سازی بی‌شک اولین گام در نهادینه شدن و به سرانجام رسیدن هر امری است و اصلاح فرهنگ مصرف و جلوگیری از فرهنگ اسراف و همچنین تغییر ذائقه مصرف اقدامی مؤثر و لازم به منظور اصلاح الگوی مصرف به نظر می‌رسد.

در شرایط فعلی و به منظور اصلاح فرهنگ اسراف آنچه ضروری است ارائه الگوهای درست به جامعه است و در این میان رسانه‌ها و نهادهای مسئول و جوامع دانشگاهی و محافل تأثیرگذار بیشترین نقش را دارند.

بدون شک آنچه در غالب یک فیلم یا سریال و در غالب یک میزگرد و تبادل نظر از سوی رسانه ملی مطرح می‌شود به دلیل دامنه گسترده مخاطبان و ویژگی انتقال پیام تصویری می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد.

رسانه‌ها نیز در جهت آگاه‌سازی و تبیین مصادیق اسراف و مصرف‌گرایی می‌توانند گام مؤثری در این خصوص بردارند و بدون شک همین رسانه‌ها یعنی رکن چهارم حکومت در هم‌سوسازی مردم و ایجاد یک عزم ملی در جهت مناسب‌سازی مصرف، بیشترین نقش را دارند. اما این موضوع در شرایطی می‌تواند مؤثر باشد که مسیر مناسبی به منظور عملی شدن اصلاح الگوی مصرف و تبدیل شدن آن از آیین‌نامه و دستورالعمل به مسأله‌ای اجرایی از سوی نهادهای ذی‌ربط از قبیل مجلس و شورای عالی فرهنگی با جدیت و با در نظر گرفتن زمانبندی صحیح، پیموده شود. به عبارت دیگر مصرف بدون بازده که از آن به اسراف یاد می‌شود امری که با مصلحت کشور و با فرهنگ اسلامی هم‌خوانی ندارد.

صداوسیما، در فرهنگ‌سازی جامعه چه در ترویج فرهنگ اسراف‌گری و چه در اصلاح آن، نقش اساسی دارد. توده مردم از صداوسیما تقلید می‌کنند؛ به ویژه بازیگران سریال‌ها و هنرمندان سینما و موسیقی، که الگوی جوان‌ها و توده مردم هستند؛ چرا که به وضوح مشاهده می‌شود که مردم همان رفتار و دیالوگ‌هایی را که در فیلم دیده تکرار می‌کنند، همان مدل لباس که در فیلم مشاهده کرده، آن را به هر زحمتی تهیه نموده و می‌پوشند، همان قیافه و شکل که در هنرمندان، مشاهده می‌شود و به نظر ایشان جالب رسیده خود را شبیه آن می‌سازند. گاهی متأسفانه برنامه‌های صداوسیما، ترویج اسراف‌گری و تجمل‌گرایی است. مثلاً برنامه آشپزی، به آموزش غذاهایی می‌پردازد که ۷۰ درصد مردم، یا به مواد آن دسترسی ندارند یا به وسایل آن، مانند استفاده از وسایل و ظروف آن چنانی که اینها در واقع تبلیغ و ترویج تجمل‌گرایی در ضمن آشپزی است و همین طور لباس‌های مجریان برنامه‌ها و بازیگران فیلم‌ها، که هر روز لباس جدید، غیر از لباس روز قبل می‌پوشند، و هر ساعتی رنگ عوض می‌کنند؛ به ویژه خانم‌ها که هر روز بلکه گاهی هر ساعت، لباس‌های‌شان از نظر رنگ و مدل تغییر می‌کنند. مگر اینها ترویج اسراف‌گرایی و تجمل‌گرایی نیست؟ وقتی الگوی جوانان و نوجوانان و کودکان و - حتی - برخی بزرگسالان این گونه باشد، مقصر کیست؟!

در فرهنگ اسلام، کسانی که نقش الگو را دارند، باید معتدل‌ترین انسان‌ها در مصرف باشند. رعایت اعتدال در الگوهای مردم، نقش بنیادین در گرایش توده مردم به اصلاح الگوی مصرف دارد. همچنین، اسراف‌گرایی الگوهای مردم، نقش کلیدی در گرایش مردم به اسراف‌گرایی دارد، چنانکه در خصوص تأثیرپذیری مردم از الگوها، در روایات، اشاره شده است: «الناس علی دین ملوکهم». به قول شاعر که گفت: «اگر ز باغ رعیت ملک خورد سببی، برآورند غلامان او درخت از جای».

بنابراین، ریشه اسراف و روح فرهنگ اسراف‌گرایی را باید در رفتار زمامداران و مدیران و هنرمندان سیما که الگوهای مردم هستند جست، چنانچه اگر مسئولان، به ویژه هنرمندان و مجریان صداوسیما، دارای انضباط اقتصادی، مالی و اصلاح رفتاری نشوند، صدها برنامه دیگر در این مورد، نقش بر آب است (نگارندگان مقاله).

۱۱) یافته‌های تحقیق

۱) پرهیز از اسراف، نیازمند شناخت کامل از حکم، حد و مرز اسراف است که بایستی برای مردم جامعه اطلاع‌رسانی شود. اکثر قریب به اتفاق این ملت به دستور قرآن معتقدند و اگر بدانند که اسراف جزء گناهان کبیره است و حرمت آن از ضروریات دین است قطعاً رعایت خواهند کرد.

۲) از بین بردن اسراف به زدودن عوامل آن بستگی دارد که با از بین رفتن عوامل، معلول نیز از بین می‌رود. مهم‌ترین عوامل اسراف، عبارتند از: جهل و نادانی، ضعف ایمان، تربیت غلط، چشم و هم‌چشمی (تجمل‌گرایی) تهاجم فرهنگی، تبعیض، نداشتن آرمان و وجود ثروت‌های کلان در دست عده‌ای خاص. لازم به توضیح است نقش رسانه ملی در از بین بردن این عوامل مخرب بسیار مؤثر است.

۳) برای مبارزه با اسراف، ابتدا باید سند و نقشه راهبردی تهیه شود و با مدیریت قوی، فرهنگ‌سازی صورت گیرد. فرهنگ‌سازی را می‌توان از طریق گنجاندن این مسأله، در برنامه توسعه و نظام آموزشی کشور و آموزش همگانی به دست آورد که

مهم‌ترین موارد آموزش همگانی، عبارتند از: آشنا نمودن مردم با تربیت‌های معنوی اسلام، توجه دادن مردم به قناعت و زیان‌های اسراف و کیفرهای اخروی آن، توجه دادن مردم به نقش ثروت در گسترش مکتب اسلام و پیروی کردن از زندگی معصومین - علیهم‌السلام - که آنها چگونه از نعمت‌های خداوند استفاده می‌کردند.

۴) در نهایت، برای مبارزه با اسراف، ارائه الگوی آموزشی به مردم از طریق سازمان‌های ذی‌ربط، از جمله بهره‌گیری از برنامه‌های صداوسیما و تشکیل کمیسیون اصلاح الگوی مصرف در تمام ادارات دولتی و خصوصی، به ویژه در سازمان صداوسیما، مؤثرترین راه به نظر می‌رسد.

۱۲) نتیجه‌گیری

دین مقدس اسلام بهره‌برداری مشروع از نعمت‌های الهی و زیبایی‌های زندگی را مباح و اسراف و زیاده‌روی را حرام و ناروا می‌داند. راغب اصفهانی در تعریف اسراف می‌گوید: «اسراف به معنی تجاوز از حد و معیار در هر کاری است که از انسان سر بزند، گرچه استعمال آن در موارد زیادی در انفاق مال بیشتر است و گاهی به خروج از اعتدال در مقدار خرج مال و زمانی هم به چگونگی بذل مال و موارد آن اطلاق می‌شود».

نتیجه بحث مربوطه عبارت است از:

الف) مسأله اسراف و پرهیز و جلوگیری از این فرهنگ منحط و پست در جامعه، نیازمند تدابیر مهم و اساسی در این جهت است.

ب) با این پدیده شوم نمی‌شود به صورت آنی مقابله کرد، بلکه ما باید فرهنگ جامعه را در جهتی هدایت نماییم که مردم جامعه شخصاً در این جهت گام بردارند و این مستلزم آن است که فرهنگ‌سازی و فرهنگ‌پذیری به صورت تدریجی و درازمدت در جامعه انجام گیرد.

ج) باید اذعان نماییم که نقش و وظیفه مسئولان جامعه، به ویژه مدیران جامعه می‌تواند در مبارزه با این مسأله مورد توجه جدی قرار گیرد.

د) مورد دیگر اینکه فرهنگ پرهیز و جلوگیری از اسراف باید در جامعه نهادینه شود و در این جهت از اهرم‌های مختلف از جمله رسانه ملی می‌توان بهره جست.

۱۳) راهکارهای مبارزه با اسراف

برای مقابله با اسراف و جلوگیری و پرهیز از این پدیده خانمان‌سوز راهکارهای متعددی وجود دارد که عبارتند از:

۱) مسأله مبارزه با اسراف از دیدگاه مقام معظم رهبری از اهمیت بالایی برخوردار است و اقتصاد مقاومتی نیز که از تدابیر معظم‌له است در این راستا است و می‌تواند نقش بسیار مهمی در مبارزه با اسراف داشته باشد. اگر تولید کالا در کشور همراه با مقابله با اسراف و تبذیر هم زمان باشد، اقتصاد مقاومتی تحقق خواهد یافت و تحریم‌های ظالمانه نیز بر کشورمان تأثیرگذار نخواهد بود و زمینه استقلال اقتصادی فراهم می‌شود.

۲) یکی از پیش‌نیازهای اصلی در مسیر پیشگیری و جلوگیری از اسراف، ترسیم اهداف، ابعاد و راهکارهای رسیدن به موضوع و تعیین شاخص‌هایی برای سنجش و ارزیابی روند و چگونگی پیشرفت امور است. باید برای جلوگیری از مصرف‌گرایی، اتلاف منابع، فرصت‌ها و هزینه‌ها در تمامی حوزه‌ها، سند و نقشه راهبردی تهیه و ابلاغ شود، که تهیه آن، وظیفه مجلس با کمک حوزه و دانشگاه است؛ یعنی با تهیه این سند، مدیران و مسئولان سازمان‌های مختلف می‌توانند با اجرا و به کارگیری روش‌ها و شیوه‌های مدون، خود را در مسیر تحقق این اصل مهم قرار دهند.

۳) فرهنگ‌سازی، یکی دیگر از پیش‌نیازهای اساسی برای رسیدن به نتیجه مطلوب، زمینه‌سازی ذهنی و فرهنگی برای اقشار مختلف جامعه است. جلب

مشارکت مردم و افزایش آگاهی‌های آنان نسبت به مصرف صحیح امکانات و منابع از راهکارهای اساسی در مسیر پرهیز از فرهنگ اسراف است.

در واقع لازمه دستیابی به این مهم در کشور، خیزش و حرکتی عمیق از سوی مسئولان و همه آحاد جامعه است. پس باید همه این اصل را یک ضرورت دانسته و فعالیت‌های خود را در راستای رسیدن به آن برنامه‌ریزی کنند. بدون ایجاد فرهنگ این کار و طراحی و تأمین بایسته‌های آن، به طور قطع راه به جایی نخواهیم برد؛ چرا که جلوگیری از اسراف در کشور، یک شب، به طور ناگهانی و با صدور یک دستورالعمل و بخشنامه، عملی نمی‌شود. بنابراین، فرهنگ‌سازی پایدار، بستر اصلی در این مسیر است.

۴) مدیریت قوی، داشتن مدیریت مدبرانه و عاقلانه، یکی دیگر از ضروریات اولیه این امر به حساب می‌آید. مسئولان و متولیان امر، با پرهیز از شعارزدگی، نباید به برگزاری چند همایش، سخنرانی و چاپ مقاله و کارهایی از این قبیل، اکتفا کنند، بلکه مدیریت صحیح و عاقلانه در سطح کلان، باید طبق نقشه راهی که مقام معظم رهبری ترسیم نموده‌اند، حرکت کنند.

۵) گنجاندن پرهیز از فرهنگ اسراف در نظام آموزشی کشور به گونه‌ای که هرچه سطح آموزش بالا رود، اطلاع و شناخت بیشتری در خصوص درک و ضرورت این مسأله در جامعه حاصل شود.

۶) گنجاندن برنامه اصلاح الگوی مصرف در برنامه توسعه کشور و مصوبه‌های دولت؛ یعنی حرکت همه دستگاه‌های دولتی به طور مستمر و پایدار در جهت تحقق منویات مقام معظم رهبری باشد.

۷) نظارت همگانی، امر به معروف و نهی از منکر، تبلیغات و تذکرات و ارائه الگوی صحیح مصرف و سرانجام، برخورد عملی و قانونی قاطعانه با اسراف‌کاران، می‌تواند کارساز باشد و از این همه اسراف و ریخت و پاش جلوگیری کند.

۸) قناعت، از مهم‌ترین راه‌های مبارزه با اسراف توجه دادن مردم به فناخت است. قناعت به این معنی نیست که مصرف نکنیم یا نسبت به خود و خانواده در هزینه‌های ضروری و لازم سخت بگیریم یا از امکانات و لوازم خوب استفاده نکنیم، بلکه قناعت و میانه‌روی به این معنی است که از هرچیز به اندازه و بجا استفاده کنیم و نعمت‌های خداوند را هدر ندهیم.

۹) توجه دادن مردم به زیان‌های اقتصادی، اخلاقی، فردی و اجتماعی و کیفرهای اخروی اسراف، تغییر در فرهنگ مصرف کنونی و ضد ارزش نشان دادن مصرف‌گرایی براساس آموزه‌های دینی و ارزش‌های عقلایی و توسعه کشور، نمود می‌یابد.

۱۰) محدودیت روابط با اهل اسراف، توجه دادن مردم به اینکه از مسرفان، فاصله گرفته و رفت و آمد خود را با آنها محدود کنند، یکی از راهکارهای مهم دیگر است.

۱۱) از راه‌های مبارزه با اسراف، توجه دادن مردم به نقش ثروت در گسترش مکتب اسلام است. این رسالت عموم ملت‌های اسلامی است که با اصلاح مصرف و توسعه کشورشان، در گسترش مکتب اسلام سهم بگیرند و ملت مسلمان و فداکار ایران باید در این زمینه پیش‌قدم باشند.

۱۲) توجه دادن مردم به انتخاب الگوهای همیشه زنده و درخشنده در مکتب اسلام و نصب العین قرار دادن زندگی پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) و حضرت فاطمه (س) و حضرت خدیجه (س) که آنها چگونه از نعمت‌های خداوند استفاده می‌کردند، نقش مؤثری در اصلاح زندگی مؤمنان دارد.

۱۳) آشنا شدن با تربیت معنوی اسلام و اینکه اسلام دین تکامل است، هر امری که مانع تکامل و پیشرفت بشر در هر زمینه باشد، اسلام آن را ممنوع نموده که اسراف از آن جمله است و اسلام آن را حرام و از گناهان کبیره می‌داند.

۱۴) ارائه الگوی آموزشی مناسب و اصولی به مردم از طریق سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط، نظیر: سازمان‌های آب، برق، گاز و تلفن می‌توانند از طریق آموزش مصرف بهینه در برگه‌های قبوض مصرفی مشترکین به ارائه الگوهای مناسب مصرفی در جهت اصلاح مصرف اقدام نمایند. همچنین سایر دستگاه‌ها طبق فعالیت و تماسی که با مردم دارند در این جهت اقدام نمایند.

۱۶) انتخاب افراد متدین و دلسوز به نظام در رأس امور مالی کشور و نهادهای دولتی که به هر درخواستی تن ندهد و با جدیت از سرمایه‌های کشور محافظت نماید، از جمله راهکارهای مهم است.

۱۷) تقویت سازمان بازرسی کشور و نظارت و بازرسی دقیق بر عملکرد بانک‌ها، سازمان‌ها و ارگان‌ها.

۱۸) جهت دادن مبلغان و ائمه جمعه و جماعات به سمت مبارزه با اسراف که در آگاهی مردم و آموزش همگانی نقش پرثمری دارند.

۱۹) استفاده و بهره‌گیری از برنامه‌های رسانه ملی: بهترین راهکار عملی و مؤثر این است که صداوسیما به دلیل تأثیرگذاری بر مخاطب چندین میلیونی خود می‌تواند با روش‌های ملی افکار عمومی را از طریق قالب‌های گوناگون هنری و ساختاری خویش تحت تعلیم جدی قرار دهد. برنامه‌هایی نظیر پیام‌های بازرگانی که گاهگاهی به شکل آگهی راهنمایی و رانندگی با خطرهای گازگرفتگی و... پخش می‌شود، مهم‌ترین نقش را دارد. این برنامه‌ها و پیام‌ها با هدف مبارزه با اسراف در تمام لوازم زندگی، اعم از خوراکی، پوشاک، انرژی و... ساخته شود و در لابه‌لای برنامه‌ها و سریال‌ها به جای آن همه تبلیغات جوایز بانک‌ها و پیام‌های بازرگانی، پخش شود. حداقل اگر یک دهم پیام‌های بازرگانی را پیام‌های مبارزه با اسراف، در بر گیرد و در طول چندین سال، تداوم داشته باشد، بسیار تأثیرگذار خواهد بود. برنامه‌هایی نظیر برنامه خانواده- که مخاطب آن خانم‌های کشور هستند- از طریق

آموزش اقتصاد خانواده که غالباً در اختیار زنان کشور است می‌تواند نقشی مهم ایفا نماید.

برنامه‌های کودک می‌تواند هم کودکان را به رعایت مصرف صحیح عادت دهد و هم از طریق کودکان، بزرگسالان را تحت فشار و کنترل قرار دهد که همه چیز به اندازه مصرف شود. به تصویر کشیدن زندگی معصومین^(ع) با رویکرد پرهیز از اسراف و در یک کلام، به کارگیری رویکرد ضد اسراف در تمام برنامه‌های صداوسیما و جلوگیری از پخش برنامه‌ها و رفتارهایی که ناقض این هدف و ترویج‌کننده اسراف و تجملات است، مهم‌ترین راهکار در پیشگیری و تغییر شیوه زندگی مسرفانه است، آن هم به شرط اینکه این رویکرد و برنامه‌ها به طور مداوم در طول چندین سال ادامه پیدا کند.

۲۰) تشکیل کمیسیون اصلاح الگوی مصرف در تمام ارگان‌های دولتی و خصوصی می‌تواند نقش مهمی در تغییر زندگی تجملی و اسراف‌گرایی داشته باشد. تشکیل کمیسیون اصلاح الگوی مصرف در رسانه ملی از واجبات است که برنامه‌های آن را با رویکرد اصلاح الگوی مصرف، تنظیم نموده و از پخش برنامه‌های اسراف‌گری و تجمل‌گرایی به شدت جلوگیری نمایند تا هیچ برنامه‌ای بدون مجوز این کمیسیون پخش نشود. به علاوه رفتارهای ترویج‌کننده اسراف را در رفتار هنرمندان که در عوامل اسراف - ذیل تجمل‌گرایی - بیان شد، اصلاح نمایند.

۱۴) پیشنهادها

در راستای راهکارهای ارائه‌شده در زمینه جلوگیری و پرهیز از اسراف، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱) تدابیر و رهنمودهای مقام معظم رهبری در زمینه مبارزه با اسراف و اقتصاد مقاومتی همواره در همه عرصه‌ها در جامعه اسلامی مورد توجه جدی قرار گیرد و در حد شعار با این قضایا توجه نکنند.

۲) باید روحیه تعهد، دلسوزی و تعلق سازمانی در کارکنان برای حفظ منابع سازمان و آموزش آنان برای استفاده بهینه از امکانات از طریق مسئولان و مدیران ایجاد شود.

۳) توجه به ساختار سازمان و اصلاح فرایندها با هدف کوچک‌سازی و افزایش اثربخشی.

۴) ایجاد نظام یکپارچه نظارت بر فعالیتهای حوزه‌های مختلف سازمان با هدف جلوگیری از انجام فعالیتهای موازی و صرف هزینه‌های غیرضروری.

۵) جلوگیری از اتلاف نیروی انسانی و اصلاح الگوی این نیرو و ایجاد نظام ارزشی دقیق و مؤثر با هدف افزایش بهره‌وری و حذف عناصر ناکارآمد.

۶) جلوگیری از هزینه‌های غیر ضروری در برگزاری همایش‌ها و جلسات.

۷) باز مهندسی فضاهای اداری، ساده‌گرایی در طراحی آنها و پرهیز از تجمل و گرایش به وسایل گران‌قیمت و غیر ضروری.

۸) اتخاذ تدابیر مؤثر برای بهره‌گیری مناسب از امکانات، انرژی و سایر امور.

۹) ایجاد مدیریت مؤثر زمان و جلوگیری از اسراف وقت در تصمیم‌گیری و اجرا.

۱۰) آنچه برای پرهیز از اسراف و دستیابی به فرهنگ بهینه مصرف در کشور دارای اهمیت می‌باشد این است که جلوگیری از اسراف نیازمند تبیین راهبرد و تبیین خط مشی است که طی آن، این اصل به یک شعار تغییر ماهیت ندهد. در واقع لازمه دستیابی به این مهم در کشور، خیزش و حرکتی عمیق از سوی مسئولان

و آحاد جامعه است. بنابراین می‌بایست همگی این اصل را یک ضرورت دانسته و فعالیت‌های خود را در راستای رسیدن به این اصل مهم برنامه‌ریزی نمایند و برای دستیابی به این امر فرهنگ‌ساز اقدام نمایند.

(۱۱) فرهنگ‌سازی پایدار، بستر اصلی جلوگیری از اسراف است. یکی دیگر از ابعاد فرهنگ‌سازی که به نوعی مهم‌ترین بخش آن است و می‌بایست به عنوان پیش‌نیاز هرکاری همچون پرهیز از اعمال اسراف‌گونه انجام شود، توجه به مسأله تغییر نگرش‌هاست.

(۱۲) نظام مصرف هر جامعه باید متناسب با فرهنگ بومی و محلی باشد و تعادل میان منابع تولید و نیازهای جامعه را برقرار نماید.

(۱۳) رسانه ملی به عنوان دانشگاه عمومی می‌تواند با تهیه برنامه‌های جذاب و قابل استفاده، اقشار مختلف مردم را کماکان به صرفه‌جویی ترغیب و با دیدی تازه از زوایای مختلف مسائلی که هنوز مطرح نشده است را تشریح نماید. مثلاً به تدریج برنامه‌هایی را تهیه و پخش کند که فقط شامل صرفه‌جویی در آب، برق، گاز و بنزین نباشد، بلکه اموری مانند توجه جدی به بیکاری و نیازمندان جامعه، گسترش امکانات رفاه عمومی و نحوه سرمایه‌گذاری عمومی جامعه در آنها لحاظ گردد.

(۱۴) خانواده و مدرسه به عنوان اصلی‌ترین نهاد تربیتی و آموزشی می‌توانند بر رفتار مصرفی اشخاص و جلوگیری از رفتار اسراف‌آمیز تأثیرگذار باشند.

(۱۵) کارآمدترین عامل زمینه‌ساز جلوگیری از اسراف اصلاح الگوی مصرف را رسانه ملی بر عهده دارد رسانه ملی می‌تواند با برنامه‌ریزی دقیق و مناسب و تبلیغات به موقع و مؤثر تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی را دور کند؛ چرا که در حال حاضر تبلیغات به سوی مصرف‌گرایی است و زنان ما در بیشتر موارد حتی از بسیاری از کشورها در زمینه مصرف جلوتر هستند.

۱۶) رسیدن به نظام الگوی مصرف کارآمد، بدون قوانین و نظام حقوقی شفاف و نشاط‌آفرین ممکن نیست. دستوالعمل‌ها و مقررات باید در دو حوزه سیاست‌گذاری کلان و نیز قوانین و مقررات عینی برای تهیه الگوی مصرف کشور تدوین و تصویب شود.

۱۷) آگاه ساختن مردم در زمینه اصلاح الگوی مصرف در همه ابعاد باید مورد توجه قرار گیرد که این امر مستلزم برنامه‌ریزی دقیق و علمی است.

۱۸) ایجاد ساختارهای جدید و مبتنی بر نظام الگوی مصرف با هدف صرفه‌جویی و پرهیز از اسراف.

کتابنامه

- (۱) قرآن مجید
- (۲) نهج البلاغه
- (۳) بحرانی، سیدهاشم، تفسیر برهان، کتاب صبح، ۱۳۸۹.
- (۴) پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، ۱۳۲۴.
- (۵) حرعالمی، محمدحسین، وسائل الشیعه، ۱۵/۲۶۲ با تصحیح آیت الله شیخ فضل الله نوری، تقریرات، شیخ عبدالرحیم ربانی شیرازی، ۱۳۸۸.
- (۶) حلبی، ابومحمدحسن، تحف العقول، موعظه ۸۲ از مواظظ النبوی^(ص)، ناشر: حبل المتین، ۱۳۰۳.
- (۷) راغب اصفهانی، ابوالفتح، مفردات راغب، چاپ اول، ۱۳۷۲.
- (۸) فهرست غررالحکم
- (۹) فیض الاسلام، سیدعلی نقی، نهج البلاغه، خطبه ۱۶، ناشر: موسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البيت^(ع)، ۱۳۵۱.
- (۱۰) کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب، اصول کافی، جلد ۲، ۱۳۵۱.
- (۱۱) محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول.
- (۱۲) روشن روان، اله بخش، مبانی و اصول فرهنگ، تهران، نشر عرفات، ۱۳۹۳.